

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO

GRADIVO

»Ozaveščanje in izobraževanje kmetov za izvajanje naravovarstvenih intervencij SKP 2023-2027«

Prikaz varstvenih ukrepov za **Ohranjanje mokrotnih traviščnih habitatov (HABM)** na območju Natura 2000 Ljubljansko barje

Avtorji: Anton Zavodnik, Ana Pečjak (KGZS Zavod LJ), Gregor Šilc, Judita Lea Krek, mag. Mateja Žvikart (ZRSVN)

Za vsebino je odgovorna Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije s podizvajalci

Organ upravljanja, določen za izvajanje Programa razvoja podeželja 2023-2027 je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Avgust, 2023

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	3
2	KAJ SO MOKROTNI TRAVIŠČNI HABITATI?.....	4
3	PREDSTAVITEV OPERACIJE »MOKROTNI TRAVIŠČNI HABITATI«	6
	3.1 ZAHTEVE ZA IZVAJANJE	6
	3.2 DVOSTOPENJSKO IZVAJANJE OPERACIJE.....	7
4	KAJ OGROŽA MOKROTNE TRAVIŠČNE HABITATE.....	8
5	IZZIVI UPRAVLJANJA MOKROTNIH TRAVNIKOV	9
6	ZAKAJ JE DOBRO, DA SE KMETJE ODLOČITE ZA IZVAJANJE OPERACIJE »MOKROTNI TRAVIŠČNI HABITATI«?	9
7	ODGOVORI NA NAJPOGOSTEJŠA VPRAŠANJA.....	9
8	DODATNE INFORMACIJE	10
9	LITERATURA	10

1 UVOD

Kmetijstvo s svojo dejavnostjo koristi naravne vire in ustvarja življenjska okolja. Po drugi strani pa lahko povzroča tudi zelo škodljive ali celo uničujoče vplive na naravo. Zato za kmetijsko dejavnost že desetletja velja, da jo je treba obravnavati v njeni večfunkcijski vlogi in poleg osnovne naloge pridelave hrane za ljudi in živali, poskrbeti tudi za čim manjše negativne vplive na drugih področjih.

Čista pitna voda, zdrava hrana, ki je bila pridelana v čisti in neonesnaženi zemlji, neokrnjena narava, kjer po napornem dnevu najdemo trenutek miru in sprostitev,... To so le nekatere dobrobiti narave, ki jih morda poznate tudi pod izrazom »ekosistemske storitve«. Gre za storitve, ki jih ohranjena narava brezplačno omogoča človeku. Ko pa človek ohranjenost narave poruši, se izgubijo tudi ekosistemske storitve. Za »popravilo« škode je potrebnega veliko več denarja in časa, pa še končni rezultat ni vedno uspešen.

Tudi ali predvsem zaradi tega je tako zelo pomembno, da se vse dejavnosti načrtujejo trajnostno in s čim manj škodljivimi vplivi.

Kmetje lahko k ohranjanju narave pripomorete z izvajanjem kmetijskih praks, ki upoštevajo ekološke zahteve ogroženih vrst in njihovih habitatov ter na ta način poskrbite za njihovo dolgoročno ohranjanje.

Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije skupaj s kmetijsko gozdarskimi zavodi in Zavodom RS za varstvo narave v letu 2023 sodelujeta pri izvajanju aktivnosti Javnega naročila Ozaveščanje in izobraževanje kmetov za izvajanje naravovarstvenih intervencij strateškega načrta SKP 2023-2027.

Predmet javnega naročila je ozaveščanje in izobraževanje kmetov, ki kmetujejo na najbolj ranljivih območjih Natura 2000 in drugih varstvenih območjih, za izvajanje naravovarstvenih intervencij strateškega načrta SKP 2023-2027 .

Cilj in namen ozaveščanja in izobraževanja kmetov za izvajanje naravovarstvenih intervencij strateškega načrta SKP 2023-2027 je boljša usposobljenost, ozaveščenost in razumevanje vsebin s področja ohranjanja narave in krajine ter podnebnih sprememb in posledično lažje odločanje za vključitev v izvajanje posameznih operacij.

Ozaveščanje in usposabljanje kmetov v sklopu izvajanja aktivnosti javnega naročila poteka skozi izvedbo desetih **demonstracijskih delavnic** s področja določenih intervencij KOPOP in SOPO na izbranih območjih Natura 2000 ter z izvedbo **200 individualnih obiskov kmetijskih gospodarstev** na celotnem območju Slovenije. Posamezne obiske bosta izvedla skupaj strokovnjak iz poznavanja vsebin biotske raznovrstnosti in strokovnjak poznavanja vsebin kmetijstva in strateškega načrta.

Tudi v novem obdobju izvajanja Skupne kmetijske politike 2023 - 2027 se kmetje lahko vključujejo v izvajanje zahtevnejših, nadstandardnih sonaravnih kmetijskih praks, ki prispevajo k blaženju in prilagajanju podnebnim spremembam ter k varovanju naravnih virov in biotske raznovrstnosti. Temu so v prvi vrsti namenjene tri KOPOP intervencije:

- intervencija Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila – podnebne spremembe (KOPOP_PS),
- intervencija Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila – naravni viri (KOPOP_NV)
- intervencija Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila – biotska raznovrstnost in krajina (KOPOP_BK),

s skupno 31 operacijami.

V nadaljevanju predstavljena operacija **Ohranjanje mokrotnih traviščnih habitatov (HABM)** je operacija znotraj intervencije **KMETIJSKO – OKOLJSKA - PODNEBNA PLAČILA – BIOTSKA RAZNOVRSTNOST IN KRAJINA (KOPOP_BK)**

Namen operacije KOPOP_BK je podpiranje kmetijstva in je namenjena spodbujanju nadstandardnih sonaravnih kmetijskih praks, ki so usmerjene v ohranjanje biotske raznovrstnosti in krajine. Poleg operacije HABM je znotraj intervencije še 14 drugih operacij (Posebni traviščni habitat (HAB), Suhi kraški travniki in pašniki (SUHI_KTP), Visokodebelni travniški sadovnjaki (VTSA), Strmi travniki (S_50), Ohranjanje mejic (MEJ), Obvladovanje invazivnih tujerodnih rastlinskih vrst (ITRV), Sobivanje z velikimi zvermi (operacija ZVE), Planinska paša (PP)....

2 KAJ SO MOKROJNI TRAVIŠČNI HABITATI?

Za površine, ki so vsaj del leta namočene z vodo ali imajo visok nivo podtalnice, najdemo v slovenskem jeziku različna poimenovanja: npr. logovi, blata, mlake, luže... Mnoge izmed njih bi lahko uvrstili med mokrotne traviščne habitate. To so tipi življenjskih okolij v katerih prevladujejo vrste iz družine trav, zanje pa so značilni zastajanje vode, plitka prst in nizka založenost s hranili. Najpogosteje se pojavljajo v obliki mokrotnih travnikov na slabo prepustni podlagi obrežnih ravnin. Preplet vode in kopnega na njih ustvarja edinstven življenjski prostor številnim rastlinskim in živalskim vrstam. Mnoge izmed njih so redke in ogrožene ter zavarovane. Raznolikost travniških rastlin privablja številne ptice, metulje in druge žuželke.

Slika 1 Najbolj značilni mokrotni traviščni habitati so travniki s prevladujočo stožko, foto Andreja Škvarč

Slika 2 Zdravilna strašnica, foto Tina Petras

Slika 2 Travniška izjevka, foto Tina Petras

Slika 4 Modra stožka, foto JL Krek

Slika 3 Slika 5 Travniški postavnež, foto Stanislav Gomboc

Slika 8 Strašničini mravljiščar, foto Primož Glogovčan

Slika 7 Sibirski perunika, foto: Karin Gabrovšek

Slika 8 Kosec (*Crex crex*), FOTO: Arhiv projekta LIFE-IP NATURA.SI)

Slika 9 Ilirski meček, foto: Karin Gabrovšek

Zaradi opuščanja kmetovanja in na drugi strani intenziviranja, so mokrotni travniški habitati eni najbolj ogroženih. Izoblikovali in ohranili so se prav s pomočjo kmetov, ki so jih obdelovali. Večji ostanki nekdanjih površin mokrotnih travnikov se nahajajo le še na Ljubljanskem barju ter na Cerkniskem in Planinskem polju.

3 PREDSTAVITEV OPERACIJE »MOKROJNI TRAVIŠČNI HABITATI«

Na območjih mokrotnih traviščnih habitatov ste kmetje povabljeni k izvajanju operacije »Mokrotni traviščni habitati«.

3.1 ZAHTEVE ZA IZVAJANJE

Splošna pravila za operacije KOPOP:

Za izvajanje operacije HABM je poleg specifičnih pravil potrebno spoštovati tudi splošna pravila za operacije KOPOP.

V operacijo HABM je mogoče vstopati do konca programskega obdobja (do leta 2027) in obveznost njihovega izvajanja traja 5 let in celotno koledarsko leto. Odstopanja so dovoljena le v določenih posameznih primerih.

Prenos obveznosti na drugega nosilca KMG se dopušča ravno tako pod določenimi pogoji.

V obdobju trajanja obveznosti je treba vsako leto vložiti zahtevek za plačilo operacije.

Skupna **velikost površin**, s katerimi je upravičenec vstopil v obveznost, se v obdobju trajanja obveznosti lahko **zmanjša** ali **poveča** pod pogoji:

- zmanjša za največ **10 %** glede na vstopno površino, razen v primeru višje sile ali izjemnih okoliščin;
- poveča. Zaradi povečanja površin KMG se obstoječa obveznost razširi, pri čemer se upošteva čas trajanja obstoječe obveznosti. Enako velja v primerih, kadar se v okviru KMG poveča površina, za katero je prevzeta obveznost.

Ne glede na skupno velikost povečanja površin se obveznost iz prvega leta petletne obveznosti nadaljuje, upravičenec pa je upravičen do plačila za celotno povečanje velikosti površin, ki vključuje obstoječe in povečane površine.

Med trajanjem obveznosti ni dovoljena **medsebojna zamenjava** operacij znotraj intervencije KOPOP in operacij med operacijami KOPOP. Izjema od tega pravila je, da se operacija HABM lahko zamenja s operacijo ITVR, če je v tekočem letu več kot 30 % te površine prerasle z invazivnimi tujerodnimi rastlinskimi vrstami, kljub izvedbi predpisanih zahtev za njihovo odstranjevanje oz. omejevanje njihovega širjenja v predhodnem letu. ANALIZE TAL in GNOJILNEGA NAČRTA za operacijo HABM ni treba izdelati.

Velikost površin: Najmanjša površina kmetijske parcele za izvajanje posamezne operacije HABM je 0,1 ha, na KMG pa mora biti v intervencijo vključenih najmanj 0,3 ha kmetijskih površin. Izpolnjevati je treba tudi **pogoje upravičenosti**:

- KMG mora biti vpisano v RKG; imeti najmanj 1 ha kmetijskih površin na KMG, pri čemer se upoštevajo tudi GERK manjši od 0,1 ha, ne pa tudi površine s krajinskimi značilnostmi;
- do 20. decembra tekočega leta opraviti program usposabljanja v obsegu najmanj 15 ur v obdobju trajanja obveznosti v zvezi s kmetijsko okoljskimi in kmetijsko podnebnimi vsebinami ter ekosistemskimi storitvami in dodano vrednostjo nadstandardnih sonaravnih kmetijskih praks, ki jih podpirajo intervencije KOPOP, pri čemer mora v prvih 3 letih trajanja obveznosti opraviti program usposabljanja v obsegu najmanj 9 ur;
- upoštevati prepoved uporabe blata iz komunalnih čistilnih naprav in digestata ter komposta
- ves čas trajanja obveznosti voditi **evidence** o delovnih opravilih, ki se izvajajo pri operacijah

Glede pogoja o usposabljanju veljajo dodatna pravila za primere prenosa obveznosti intervencij KOPOP, za primere, ko je upravičenec vključen hkrati v več operacij, in za primere, ko upravičenec, vstopi v intervencije KOPOP v letih 2026 in 2027.

Evidence o delovnih opravilih se morajo sproti in nepretrgoma voditi v obdobju trajanja obveznosti. Za leto 2023 se evidence vodijo na predpisanih obrazcih v tiskani obliki ali elektronski obliki (Excel), ki so dostopni na spletni strani <https://www.gov.si/zbirke/storitve/oddaja-zbirne-vloge-za-leto-2023/>, ali v elektronski obliki, ki vsebinsko ne odstopa od predpisanih obrazcev evidenc o delovnih opravilih. Predpisani obrazci pokrijejo tudi evidence za druge intervencije. ARSKTRP preverja evidence o delovnih opravilih za leto 2023 s pregledom na kraju samem.

Vpogled v **grafične evidence**, ki se uporabljajo za upravne preglede operacij KOPOP, je mogoč na javnem spletnem pregledovalniku grafičnih podatkov MKGP, dostopnem na spletni strani <http://rkg.gov.si/GERK/WebViewer/>.

Osnovne zahteve: Ker intervencije KOPOP spodbujajo izvajanje nadstandardnih sonaravnih kmetijskih praks, morajo upravičenci izpolnjevati tudi osnovne zahteve, kot so pravila pogojenosti, minimalne zahteve za uporabo gnojil in FFS; zahteve pri gnojenju z dušikom, ...

Kombinacije operacij KOPOP so določene v prilogi 2 Uredbe SN 2023–2027 . S kombinacijami je preprečeno dvojno financiranje med posameznimi operacijami KOPOP in med posameznimi intervencijami KOPOP ter shemami za podnebje in okolje iz uredbe, ki ureja neposredna plačila. Več informacij o kombinacijah je na spletni strani <https://www.skp.si>.

3.2 DVOSTOPENJSKO IZVAJANJE OPERACIJE

a) stopnja I (HABM_1):

- Košnja je dovoljena od 30.6. tekočega leta.
- Paša ni dovoljena čez vso leto.
- Mulčenje ni dovoljeno čez vse leto.
- Obvezno je spravilo travinja, če se izvaja košnja.
- Uporaba mineralnih in organskih gnojil ni dovoljena.
- V primeru pojavljanja invazivnih tujerodnih rastlinskih vrst je le-te ob posamičnem pojavljanju treba takoj odstraniti ročno oziroma obvezno izvesti košnjo za omejevanje njihovega širjenja ob upoštevanju časovnih omejitev košnje/paše v okviru te operacije in v skladu z navodili za odstranjevanje.
- Na GERK ne sme biti več kot 30 % površine prerasle z invazivnimi tujerodnimi rastlinskimi vrstami.

b) stopnja II (HABM_2):

- Veljajo vse zahteve v rokih in na območjih, kot veljajo za stopnjo zahtevnosti I.
- za GERK, velikosti najmanj 0,3 ha se pusti nepokošen del, ki mora biti širok najmanj 5 m. Nepokošen del travnika mora biti vedno prisoten na travniku. Pokositi se mora vsaj enkrat letno. Košnja nepokošenega dela se lahko izvede samo ob košnji ostalega dela travnika. Na travniku se lahko v enem letu izmenjajo trije nepokošeni deli (prvi je ostal od preteklega leta, drugi po prvi košnji, tretji ob drugi košnji). Nepokošen del mora biti vedno na drugem delu travnika.
- Trava se pospravi v obliki mrve. Siliranje pokošene trave in povijanje trave s folijo (baliranje v silažne bale) nista dovoljena.

Upravičenec mora na KMG hraniti:

- pri HABM_1 in HABM_2: deklaracije za gnojila in FFS, račune o nakupu gnojil in FFS;
- dodatno za HABM_2: skice travnika z vrisanimi nepokošenimi pasovi.

Za operacijo HABM velja, da:

- paša, mulčenje in gnojenje ter uporaba FFS niso dovoljeni na celem GERK;
- se lahko izvaja na delu površin trajnega travinja, lahko na delu GERK;
- se lokacija izvajanja v obdobju trajanja obveznosti ne sme spreminjati;
- se izvaja se na območjih mokrotnih traviščnih habitatov iz evidence HABM;
- obtežba z živino ni relevantna.

operacija se izvaja na GERK z vrsto rabe pri:

- HABM_1: »1300 – trajni travnik« in »1320 – travinje z razpršenimi neupravičenimi značilnostmi«;
- HABM_2: »1300 – trajni travnik«.

Kakšna je višina finančnih nadomestil?

Letna višina plačila za operacijo BK.4 Mokrotni traviščni habitatni znaša:

stopnja I: **320,80 EUR/ha**

stopnja II: **372,00 EUR/ha**

4 KAJ OGROŽA MOKROTNE TRAVIŠČNE HABITATE

Zaradi intenziviranja kmetijske pridelave so **agromelioracije, dosejevanje in gnojenje** z lahko topnimi mineralnimi gnojili, najpogostejši razlogi za izginjanje mokrotnih traviščnih habitatov. Zaradi zagotavljanja ustrezne hranilne vrednosti sena, je prezgodnja košnja tudi problematična, z vidika nedozorelih semen avtohtonih rastlin, ki izginjajo zaradi zmanjševanja semenske banke na zemljišču. Visoka biotska pestrost habitatov privabi številne ptice in ostale živali, ki v njem najdejo svoje zatočišče. Prezgodnja košnja pomeni pomor njihovih mladičev.

Vse večjo nevarnost predstavljajo tudi **invazivne tujerodne rastlinske vrste**. Na zaščitene območjih je prepovedana uporaba herbicidov. Zato je potrebno zgodnje odkrivanje in puljenje invazivnih rastlin. Če območje postane preveliko, lahko pod posebnimi pogoji prilagodimo čas košnje, za namen odstranjevanja invazivnih vrst.

Zaradi svojih značilnosti mokrotni traviščni habitatni niso primerni za intenzivno kmetovanje zato se interes kmetov za ekonomsko učinkovito kmetovanje na teh območjih zmanjšuje. Na opredeljenih območjih HABM, je interes kmetov za vlaganja in predelovanje krme majhen. Največja nevarnost je **opuščanje kmetovanja in posledično zaraščanje**. Velikokrat so te površine poplavljene, ali je visoka podtalnica, kar onemogoča dostop kmetom s stroji za košnjo v določenem letnem obdobju. Dokler kmetije redijo živali, ki lahko določen del manj kvalitetne krme porabijo, pričakujemo vstop v KOPOP operacije. Z zmernim gnojenjem, lahko kmetje pridelajo vzdržno kvaliteto krme, z opustitvijo pa ne.

Zaradi nujnosti ohranjanja habitatov in narave je potrebno poiskati kompromise in določiti čim več površin, ki jih varujemo. Kmetje lahko pristopite h KOPOP operaciji HABM prednostno na površinah, kjer so naravne danosti manj ugodne za kmetovanje. Kmetijska obdelava in vlaganja v gnojila ter

semena, so na določenih območjih, kjer so naravne danosti neugodne, nesmiselna. Na takih površinah, lahko kmetje vsaj del površin namenite naravi.

5 IZZIVI UPRAVLJANJA MOKROJNIH TRAVNIKOV

Proizvodnja ne teh površinah je krma slabe kakovosti in zaradi tega manjši interes pri kmetih za ekstenzivno kmetovanje. Nevarnost opuščanja je tudi pri majhnih kmetijah, ki opuščajo živinorejo in slabe krme ne potrebujejo. Znanost bo morala za taka in podobna območja poiskati načine porabe pokošene organske snovi. Izzivi so vsekakor tudi v ohranjanju goste travne ruše, ki bi zadrževala vdor invazivnih tujerodnih rastlin. Naravno semenenje na mokrotnih travnikih ne zadošča za gosto travno rušo. Tudi obstoječe naravne travne združbe in rastline, so že v osnovi slaba krma. Za krmo manj zahtevne živali (osli,...), pa so za rejce ekonomsko nezanimivi. S pomočjo pri promociji in trženju bi tu lahko naredili velik napredek.

6 ZAKAJ JE DOBRO, DA SE KMETJE ODLOČITE ZA IZVAJANJE OPERACIJE »MOKROJNI TRAVIŠČNI HABITATI«?

- Tovrstni habitati so eden najhitreje izginjajočih habitatov, zato postajajo vse bolj redki in ogroženi ter zadnja naravovarstvena zatočišča. Kmetom, ki ste te habitate ohranili na svojih zemljiščih gre velika zahvala in vzpodbuda, da jih ohranjate tudi v prihodnje.
- Z vpisom in izvajanjem operacije boste upravičeni do dodatnih finančnih sredstev.
- Z izvajanjem prilagojene kmetijske prakse boste na teh površinah ohranjali vse ekosistemske storitve. S tem se zmanjšujejo posledice oz. škoda zaradi npr. podnebnih sprememb ali izrednih dogodkov. Prihrani se tudi dodatno delo in denar pri odpravljanju škode oz. posledic.
- Z izvajanjem te operacije boste aktivno prispevali k ohranjanju narave in trajnostnem kmetovanju ter s tem pokazali družbeno odgovornost do živih bitij in soljudi.
- Izdelki in storitve, ki so povezani s trajnostnimi oblikami kmetovanja odpirajo možnosti za trženje kot izdelkov/storitev z dodano vrednostjo ali razširitev ponudbe na kmetiji v okviru dopolnilnih dejavnosti (turizem, gostinstvo).
- Usmerjenost kmetijske politike v prihodnje kaže na izrazito smer trajnosti, zato se boste ob postopnem vključevanju površin v te oblike kmetovanja lahko postopno in brez velikih sprememb naenkrat prilagodili novim zahtevam.
- Z izvajanjem prilagojenih praks na zadostnih površinah se boste lahko izognili strožjim ukrepom in operacijam v prihodnje. Če bo stanje še naprej podobno trenutnemu je uvedba strožjih režimov v prihodnje nujna.

7 ODGOVORI NA NAJPOGOSTEJŠA VPRAŠANJA

Ali je med 5-letnim trajanjem obveznosti možen prehod iz stopnje I v stopnjo II in obratno?

Ne, prehod med stopnjami v času trajanja obveznosti ni možen.

Zakaj so datumi postavljeni tako kot so?

Časovne omejitve so postavljene zato, da omogočijo semenenje avtohtonih rastlin. S tem vzdržujemo semensko banko in ohranjamo habitat.

Kakšna je razlika med stopnjo I in stopnjo II?

Ključna razlika je v naboru zahtev. Stopnja I obsega le nabor osnovnih zahtev, ki so potrebne za dolgoročno ohranjanje vrst in habitatnih tipov. Stopnja II poleg nabora osnovnih zahtev vključuje še zahtevi glede spravila krme in puščanja nekošenega pasu, ki še povečujeta učinke izvajanja osnovnih zahtev. Torej je nabor zahtev pri stopnji II večji. Kmet se sam odloči, kateri »paket« zahtev bo izvajal (stopnjo I ali stopnjo II).

8 DODATNE INFORMACIJE

– Kmetijsko gozdarski zavod Ljubljana, Cankarjev trg 5, 1360 Vrhnika; Tel.: +386 01 01 750 20 08

Elektronska pošta: ana.pecjak@lj.kgzs.si

– Kmetijsko gozdarski zavod Ljubljana, Gospodinjska ulica 6, 1000 Ljubljana; Tel.: 01 513 07 24

Elektronska pošta: anton.zavodnik@lj.kgzs.si

– Zavod RS za varstvo narave, OE Ljubljana, Cankarjeva 10, 1000 Ljubljana; Tel: +386 01 2445 352;

Elektronska pošta: judita.lea-krek@zrsvn.si oz.

– Zavod RS za varstvo narave, Osrednja enota, Tobačna ulica 5, 1000 Ljubljana; Tel. +386 01 230 95 19;

Elektronska pošta: mateja.zvikart@zrsvn.si.

9 LITERATURA

Uredba o plačilih za okoljske in podnebne obveznosti, naravne ali druge omejitve ter Natura 2000 iz strateškega načrta skupne kmetijske politike 2023–2027. (2023). Uradni list RS, (34/23).

Zbirna vloga 2023 – navodila za uveljavljanje intervencij iz Strateškega načrta skupne kmetijske politike 2023 – 2027, Izdajatelj Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2023

Žvikart, M., Novak, A., 2023: Intervencije, ki prispevajo k ohranjanju naravnih virov, biotske pestrosti in krajine (Priročnik za kmete). Zavod Republike Slovenije za varstvo narave, Ljubljana.